

בין ענישה לשיקום:
גישות ושיקולים משתנים ביחס לנוער עובר חוק
בחקיקה ובהליך המשפטי בישראל ובעולם
סוזי בן-ברוך, הילה סיני ואברהם שיינפלד

תקציר

המאמר עניינו התפיסות והחוקים המשתנים ביחס למעמדם של קטינים עוברי חוק בישראל ובמדינות אחרות בעולם, המשקפים מעבר מגישה מענישה לגישה שיקומית. מתואר בו השדרוג שחל במעמד זכויות הילד על רקע האמנה הבינלאומית לזכויות הילד (1989) ועל רקע התיקונים הנוגעים לקטינים שהוכנסו לחוקים שונים בארץ בעשרים השנים האחרונות, כולל תיקונים 14 ו-16 לחוק הנוער (שיקום, ענישה ודרכי טיפול) מ-1971. מוצגת ההעדפה לגישה השיקומית בפסיקה הישראלית בנוגע לקטינים עוברי חוק, פרט לאלה שביצעו עברות מין קשות. כמו כן נסקרים במאמר מודלים ממדינות שונות המשמשים להתמודדות עם עבריינות נוער ודוגמאות למדיניות הנקוטה בהן ביחס לקטינים עוברי חוק.

מבוא

מעורבות הולכת וגוברת של קטינים באירועים אלימים קשים בארצות הברית, שלוו בסיקור תקשורתי אגרסיבי, הביאה בהדרגה לשינוי בדעה שרווחה עד אז בקרב הציבור הרחב. השינוי התבטא בדרישה למיצוי הדין גם עם עבריינים קטינים ובהגדרת הגישה השיקומית כגישה נאיבית, שאינה מניבה פירות (Alison, 2000). הקולות בארצות הברית דרשו לצמצם את מרחב שיקול הדעת השיפוטי עד כדי חיוב עונש מוות או מאסר עולם לקטין שעבר עברה חמורה (Redding, 2003).

בישראל, לצד קולות הדורשים החמרה בענישה של בני נוער עוברי חוק, נשמעים קולות השוללים גישה זו. אלה טוענים שעבריינות של קטינים היא תוצאה של נסיבות שניתן לשנותן, ובכך לפתוח בפני הקטינים הללו חלון הזדמנויות שישביח אותם למעגל החיים הנורמטיבי. ההנחה היא ששילובו של הקטין בחברה ומניעת כניסתו ל'רשימת העבריינים' תועיל לחברה, אשר תרוויח אזרח שלא ייפול עליה לנטל בעתיד. בהשפעת קולות אלה נתפס בישראל קידום קטינים מרקע חברתי או כלכלי נמוך כיעד חינוכי-חברתי-טיפולי-חקיקתי (בן ברוך, 2009א).

לקביעת ההפרדה בענישה בין קטינים לבגירים בחוק יש על מה להישען. ממחקרים רבים עולה שהבחירה החופשית של קטינים מוגבלת מאוד ואין לייחס להם אחריות פלילית דומה לזו של בוגרים (Moffitt, 1993; Steinberg, 2003 & Scott). בני נוער רגישים יותר להשפעות חברים, תפיסותיהם בנוגע למצבי סיכון אינן ראליות, אוריינטציית העתיד שלהם בלתי מפותחת, דרך קבלת ההחלטות שלהם לקויה ועוד. קאופמן ושטיינברג מצאו במחקרם (Cauffman & Steinberg, 2000) כי בקרב גילאי 16-19 קיים קשר מובהק בין קבלת החלטות אנטי-חברתיות לרמת בגרות פסיכולוגית נמוכה. מן המחקר גם עלה שאין גיל שהנו נקודת חיתוך מובהקת בין קטינות לבגירות וכן שאיכות קבלת ההחלטות מושפעת יותר מבגרות פסיכולוגית מאשר מהגיל הכרונולוגי. המשמעות היא שהמשתנה של רמת בגרות פסיכולוגית מנבא טוב יותר את התוצאות ממשנתה הגיל. החוקרים מציינים את החשיבות הרבה שיש לשיקול הדעת של שופט הדן בעניינו של קטין ומביא בחשבון את ההתפתחות הפסיכולוגית בגיל ההתבגרות. לאמתו של דבר, המחקר מעודד את דרג מקבלי ההחלטות בנוגע לקטין שלא להתייחס רק לחומרת העבירה ולסיווגה אלא גם לרמת בגרותו של הקטין בכפוף לאבחונים (Cauffman & Steinberg, 2000).

במהלך חמישים השנים האחרונות התפתחו בעולם המערבי וכן בישראל תפיסות חדשות בנוגע לזכויותיהם של ילדים ובני נוער. תפיסות אלה השפיעו על ניסוח האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד, שהתקבלה באו"ם בשנת 1989 ונחתמה על ידי רוב המדינות החברות בו.¹ עם קבלת האמנה הופץ לראשונה בעולם מסמך משפטי, המוסכם על מרבית המדינות, המבטיח לקטינים זכויות אזרחיות שלא הוכרו בעבר ומתייחס לגיל ולקטינות כערך מושגי בסיסי. זכויות אלה באו לידי ביטוי גם בחוקי הנוער בישראל.

1 כל מדינות האו"ם חתמו על האמנה, מלבד שתיים: ארצות הברית וסומליה. ישראל אשררה את האמנה בשנת 1991.

גיל האחריות הפלילית בישראל ובמדינות העולם

כבר בשנת 1937 הכיר המנדט הבריטי בישראל בצורך להתייחס לקטינים עוברי חוק באופן שונה מאשר לבגירים. הכרה זו התבטאה ב'פקודת העבריינים הצעירים' 1937, שקבעה כללים שונים ואופן ההתייחסות מיוחד לעבריינים קטינים. עם הקמתה אימצה מדינת ישראל את חוקי המנדט, ובהתאם לכך היה אז גיל הקטינות מגיל 9 עד 16 לבנים ועד 18 לבנות. מאז שונה החוק, וסעיפיו הותאמו לרוח המייחדת את מדינת ישראל כמדינה יהודית וכמדינת הגירה וכן למקובל במדינות דומות לה בגישתן ותפיסתן. ברוח זו השתנה פעמיים גם גיל תחילת האחריות הפלילית: מגיל 9 לגיל 13 בשנת 1978, ולגיל 12 בשנת 1983 (מורג ואלבשן, 1996). במונח 'גיל' הכוונה לגיל כרונולוגי שקבע המחוקק כמעין נקודת ציון. ההבדל בין קטין לבגיר איננו נובע מרמתו השכלית, מבריאותו, מרצונו או מרצון האחראים עליו, אלא מהגיל שנקבע כגיל הקובע. 'קטינות' (בישראל מיום הלידה עד גיל 18) נקבעת על פי חוקים שיוצרים את סטוס הקטינות בהתאם למדיניות המשפטית. קביעה זו מתחשבת בנסיבות ובצרכים חברתיים ומביאה בחשבון את העובדה שהקטינות המשפטית איננה חופפת בהכרח את הקטינות הטבעית. מושגי יסוד אלה משפיעים על התפיסות ועל הגישות המשתנות בכפוף לרוח הזמן והתקופה (ברייסוף, 2000).

בהתייחס לאחריות הפלילית מבחין החוק בין בוגרים מעל גיל 18, הנושאים באחריות פלילית מלאה, לבין קטינים משתי רמות גיל: קטינים בגיל 12-18, הנושאים באחריות פלילית בסייגים שונים כמו צורך בתסקיר של קצין מבחן לפני העמדה לדין, וקטינים עד גיל 12, שאינם נושאים באחריות פלילית כלשהי. באשר לסייגים לאחריות פלילית מציין החוק² כך: 'לא יישא אדם באחריות פלילית בשל מעשה שעשה בטרם מלאו לו שנים עשרה שנים'. בחוק הכשרות והאפוסטרופסות³ נאמר: 'אדם שלא מלאו לו 18 שנה הוא קטין; אדם שמלאו לו 18 שנה הוא בגיר'. ההבדלים בין רמות האחריות הפלילית בשלושת הגילים השונים נובעים מרמות ההבנה השונות של משמעות המעשים הפליליים והיכולות השונות להבחין בין טוב לרע (אנקר, 2007; שרון, 1990).

לגילו הספציפי של העבריין הקטין יש השפעה על שיקולי הענישה. ככל שהקטין קרוב יותר לתום תקופת היותו קטין, היינו לגיל 18, כן עשויה להצמצם ההתחשבות בחוסר בגרותו מבחינה רגשית וקוגניטיבית, בנסיבות המיוחדות ובאפשרות לשקמו.

על פי שרון (1990), ככל שגיל הקטין נמוך יותר, הן בשעת ביצוע העברה והן

2 סעיף 34(ו) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

3 סעיף 3 לחוק הכשרות והאפוסטרופסות התשכ"ב-1962.

בשעת גזירת דינו, תגבר חשיבות קטינותו בשיקולי בית המשפט. בכל מקרה, גיל הקטין הוא מרכיב חשוב בשיקול הדעת של בית המשפט בבואו להטיל עליו עונש. על בית המשפט לשוות תמיד לנגד עיניו שיקול זה ולתת משקל רב לכך שהקטין עדיין בשלב שבו אופיו מתגבש וניתן לתקנו.

בסעיף 40(א) לאמנה הבין-לאומית לזכויות הילד נכתב שעל כל מדינה לקבוע גיל מינימום לאחריות פלילית, אך לא צוין גיל מומלץ, ואכן כל מדינה קבעה על פי בחירתה גיל להחלת האחריות הפלילית. קביעת גיל האחריות הפלילית מושפעת תכופות מרמתה של פשיעת הקטינים הרלוונטית לזמן ההחלטה. נראה שבמדינות שבהן יש עבריינות אלימה קשה, ושנוטות ל'מודל הצדק' (היד הקשה), כדוגמת ארצות הברית, יש נטייה להוריד את גיל האחריות הפלילית; לעומת זאת במדינות שבהן העבריינות והאלימות בולטות פחות ושנוטות למודל השיקום, גיל האחריות הפלילית גבוה יותר.

בניו זילנד, שבה יש עדיפות לשיקולי שיקום וטיפול על פני ענישה, גיל האחריות הפלילית הוא 14 שנים. מדינה זו היא בין המדינות הראשונות שהפעילה את שיטת ה'צדק המאחה', לקטינים, בהכירה בחשיבות השיקומית הטמונה במפגש בין קטין פוגע לקטין נפגע ובסיכום ביניהם על הפיזיו המתאים לנפגע.

גם באנגליה גיל האחריות הפלילית הוא 14 שנים. למרות זאת, בשנת 2006 נשפטו שני ילדים בני 10 בבית משפט לבגירים באשמת רצח של ילד בן שנתיים, וזאת משום שבאנגליה, בדומה לארצות הברית, חומרת העברה ותוצאת המעשה הפלילי הן הקובעות אם הקטין יישפט בבית משפט לנוער או בבית המשפט לבגירים, ולא גיל האחריות הפלילית.

חוקי נוער בישראל

שני החוקים הבסיסיים הנוגעים לנוער בישראל הם חוק הנוער טיפול והשגחה, התש"ד-1960, וחוק הנוער שפיטה, ענישה ודרכי טיפול, התשל"א-1971 (להלן: חוק הנוער שעד"ט). תכליתם של חוקים אלו ליצור דרכי טיפול, ענישה ושפיטה ייחודיות לבני נוער, כדי למנוע את תיוגם והידרדרותם לעבריינות (שוהם, אדד ורהב, 2004).

החוק השני (חוק הנוער שעד"ט) חל על קטינים בגיל 12-18, החשודים בביצוע עברה ונושאים באחריות פלילית. חוק זה החליף את פקודת העבריינים הצעירים ונועד לייחד מנגנון שיפוטי, הנותן משקל רב לפן טיפולי-שיקומי של התייחסות לקטין המעורב בפלילים, וכן מגוון דרכי ענישה לנוער עבריין. כדוגמה למשקל הרב הניתן בפסיקה לצד השיקומי יכולות לשמש הערותיה של השופטת טובה שטרסברג-כהן בע"פ 9090/00 שניידרמן נ' מדינת ישראל, תק-על 2001(1), 1029 (2001):

האינטרס של המערער [הקטין] בשיקומו אינו רק אינטרס של העברייני, ואינו רק פועל יוצא מנתינת הדעת על נסיבותיו האישיות לטובתו הוא, אלא זהו אינטרס ציבורי ממדרגה ראשונה. עניינו של אינטרס זה הוא לתת סיכוי למי שנכשל בעבירה בנסיבות כבעניינו לחזור לחיק החברה, ולהשתלב בה כאדם נורמטיבי. הסטיגמה הדבקה בהרשעה עלולה לפגוע בכך. לשם כך, יש לנצל הזדמנות שהיא אולי בלתי חוזרת, לשנות את דרך חייו של הצעיר לטובה [...] אינטרס הציבור ושיקולי השיקום אינם סותרים זה את זה וביהמ"ש מציב לעצמו כמטרה איזון נאות בין השיקולים השונים, וזאת בהתחשב בנסיבותיו המיוחדות של כל מקרה.

בישראל, החקיקה והמדיניות ביחס לקטינים עוברי חוק מושפעות משתי גישות: הגישה העונשית והגישה הטיפולית. אפשר להדגים שתי גישות אלה באמצעות המדיניות של המשטרה בפתיחת תיקים פליליים לנוער המבצע עברות. פתיחת תיק פלילי פ"א (פרטי אירוע) נשענת על הגישה העונשית והמרתיעה, ואילו פתיחת תיק ט"מ (טיפול מותנה) קשורה לגישה החינוכית-שיקומית-רווחתית-טיפולית כלפי נוער, שנועדה בעיקר למנוע תיוגם של קטינים. גישה זו מודגשת לדוגמה בהנחיית מחלקת החקירות של משטרת ישראל מספר 03.300.56 'הימנעות מתיוג קטינים כעבריינים בעברותיהם הראשונות'.

כדי לא לתייג עבריינים צעירים מונחים אנשי המשטרה העוסקים בעבריינים צעירים שלא להזדהות כשוטרים, להופיע בבגדים אזרחיים ולהימנע מכל סממן שעלול לתייג את הצעירים כעבריינים, כל זאת כדי לא לפגוע בשיקומם ולאפשר להם הזדמנות נוספת להשבתם לחברת שומרי החוק.

שתי הגישות (ענישה ושיקום) מעוגנות כאמור באמנה לזכויות הילד, שאושרה על ידי מדינת ישראל בשנת 1991. בהשפעת אמנה זו התחוללו בישראל שינויים ותוקנו רפורמות מרחיקות לכת בהתייחס לקטינים בכלל, לקטינים בהליך הפלילי בפרט וכן לנפגעי עברה. לצורך קידום של שינויים אלה חברו יחדיו קבוצות לחץ בתוך הממשל ומחוצה לו – המועצה לשלום הילד, הסנגוריה הציבורית, 'ועדת קרפ'⁴ ו'ועדת רוטלוי'⁵ – והביאו לשינויי חקיקה, בחלקם מהפכניים, המעידים על השינוי התפיסתי שצוין כאן.

התפתחויות בחוקי הנוער בישראל

ב-31 ביולי 2009 התקבל תיקון 14 לחוק הנוער, שעד"ט, שהרחיב את זכויותיו של הקטין ואת מנגנוני ההגנה עליו במהלך ההליך הפלילי. הוא כולל שינויים בקשר לאופן חקירתו של קטין, לדרך הטיפול בו ולתנאי מעצרו וכליאתו, והם באים לידי ביטוי גם בהליכים בבתי המשפט לנוער.

4 ועדת קרפ – 1993-2005, ועדה בין-משרדית בראשות המשנה ליועמ"ש, אשר דנה בתיקונים לחוק הנוער שפיטה ענישה ודרכי טיפול, 1971. הוועדה הגישה הצעות לתיקונים, שנתקבלו רק בחלקן, אלה שלא חייבו עלות כספית.

5 ועדה בראשות השופטת סביונה רוטלוי לבדיקת זכויות הילד ולהסדרתן, שמונתה על ידי שר המשפטים.

החקיקה החדשה מרחיבה את ההגנות הן על קטינים מבצעי עברות והן על קטינים נפגעי עברה. פרט לתיקון 14 לחוק הנוער שעד"ט בולטים גם שינויי חקיקה נוספים, הן בחוקים חדשים שנחקקו, כמו החוק להגנה על הציבור מפני עברייני מין, התשס"ו-2006, או חוק הסיוע לקטינים נפגעי עברות מין או אלימות, התשס"ח-2008,⁶ והן בתיקונים לחוקים קיימים: תיקון לחוק מידע גנטי, התש"ס-2000 – לזכותו של קטין לדעת את זהותם של הוריו הביולוגיים; תיקון לחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו-1955 – להגנתו של קטין בעברות מין והתעללות; תיקון 4 לחוק למניעת הטרדה מינית, התשס"ח-1998 – המתייחס להטרדה מינית של קטין מתחת גיל 15 גם אם לא היו יחסי מרות ותלות או הקטין לא הביע התנגדות; תיקון 4 לחוק ההתיישנות, התשי"ח-1958 – המאריך את תקופת ההתיישנות של תובענה בגין התעללות בקטין על ידי האחראי עליו או על ידי בן משפחה עד שהנפגע מגיע לגיל 28; תיקון חוק הסנגוריה הציבורית, התשנ"ה-1995⁷ – הוספת סעיף 18(ג) המרחיב את מעגל הקטינים הזכאים לייצוג בידי הסנגוריה הציבורית. בהסתמך על סעיף זה נוסחו תקנות חדשות, הקובעות כי כל קטין עצור או שהוגש כנגדו כתב אישום זכאי לייצוג על ידי סגור ציבורי; תיקון מספר 5 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, משנת 2007 – נוגע לראשונה בישראל בזכות ההשתתפות של ילד במשפט וקובע כי חובת בית המשפט לשמוע את עמדת הילד שבעניינו הוא דן ולתת לה משקל ראוי לפני שהוא פוסק את דינו.

תיקון 14 לחוק הנוער, שעד"ט נחשב מהפכה חקיקתית בשל ההתייחסות המקיפה לקטין בתוך ההליך הפלילי, החל משלב המעצר ועד לוועדת שחרור אסירים. מדובר בשינויים מהותיים המגנים על הקטין בשלב המעצר ובשלב החקירה, מסדירים את המעורבות של שירות המבחן לנוער, של רשות חסות הנוער ושל בית המשפט לנוער, וכן קובעים שינויים בהחזקת קטינים וכליאתם במעצר ובמאסר. תיקון חוק זה קובע, בין השאר, הוראות המגבילות פגיעה בחירותו של קטין עובר חוק, כמו העדפת חלופות למעצר ממעצר, הגבלת מעצר בית של קטין לתשעה חודשים⁸ וביטול סעיף בחוק שאפשר מעצר הגנתי⁹ לשם שמירה על שלומו של הקטין (עד שיימצא לו פתרון ראוי אחר על ידי פקיד סעד לחוק הנוער).

6 מרכז הגנה לילדים ונוער המרכז תחת קורת גג אחת את כל גורמי החקירה והטיפול בקטינים בגילאי 3-8 נפגעי עברות מין והתעללות (פקיד סעד לחוק הנוער, חוקר נוער מהמשטרה, חוקר ילדים ממשרד הרווחה ופרקליט מחוז המלווה תיקים). זהו מרכז אינטראקטיבי שבו עובר הקטין את החקירה, המתועדת באמצעות מצלמות, באווירה נינוחה וחמה ולא בתחנת משטרה.

7 חוק הסנגוריה הציבורית נכנס לתוקף ביחס לקטינים בין השנים 1998 ל-2002 בהדרגה, בשל קשיי תקציב.

8 בעקבות מסקנות סקר משולב של מחלקת נוער במשטרה ושירות המבחן לנוער, לאחר הירצחו של אזרח תמים על ידי נער שהפך מעצר בית שבו שהה חודשים מספר.

9 החלטה בעייתית, שעלולה לגרום לקטינים העוסקים בזנות או למשוטטים חסרי קורת גג לשמש פיתוי לסוטים ועבריינים.

מדיניות משטרת ישראל ביחס לנוער עובר חוק

המשטרה היא בדרך כלל הגורם הראשון בשטח הבא במגע עם קטין החשוד בכיצוע עברה. היא פועלת על פי נהלים שמטרתם למזער את הפגיעה בקטין ולקדם את שיקומו. במגע ראשוני זה השוטרים לרוב אינם חוקרי נוער או בלשי נוער. הם מבצעים בירור ראשוני ולאחריו מחליטים אם עליהם להעביר קטינים אלה לטיפול יחידת הנוער או להסתפק, על פי שיקול דעתם, באזהרה בלבד. אם הקטינים החשודים מועברים לתחנת המשטרה, חקירתם מתבצעת על ידי חוקרי נוער, כפי שהם מוגדרים בסעיף 1 לחוק הנוער, שעד"ט. בכל תחנות המשטרה מתנהלת החקירה על ידי יחידות הנוער, שבהן משרתים מפקדים מגוונים ושוטרים מיוחדים (לרובם השכלה אקדמית), שעברו הכשרה מיוחדת בתחומים הקשורים לנוער נוסף על הכשרתם הרגילה בתחום החקירות.

חוקרי נוער אלה חוקרים קטינים מעל גיל 14. קטינים (חשודים, עדים וקרבנות) עד גיל 14 וכן עדים לרצח ולניסיון לרצח עד גיל 12 נחקרים על ידי חוקרי ילדים, שהם עובדים סוציאליים בשירות המבחן לנוער שעברו הכשרה מיוחדת לחקור ילדים, וזאת בכפוף לפקודת הראיות ולתיקון לדיני ראיות (הגנת ילדים, 1955).

יחידות הנוער במשטרת ישראל כפופות מבחינה פיקודית למשרד החקירות בתחנה ומבחינה מקצועית לקציני הנוער המרחביים והמחוזיים ולמחלקת נוער במטה הארצי. יחידות הנוער כוללות חוקרי נוער, עובדי מניעה ובלשי נוער. נוסף על כך קיימות 'יחידות נוער חשיפה', מחוזיות או מרחביות, שתפקידן לחקור עברות ברמה מחוזית או עברות מורכבות, הדורשות שיטות בילוש וחקירה מתחכמות (חביב ואח', 1998).

חוקרי נוער ובלשי נוער במשטרה הפועלים על פי חוקים ונהלים אלו משתדלים לא להתבלט בשטח: יחידות הנוער ממוקמות לרוב במבנים אזרחיים, השוטרים המשרתים בהן לבושים בבגדים אזרחיים, מספרי הרישוי על מכוניותיהם הם אזרחיים ופעילותם מתבצעת כך שלא יזוהו כשוטרים.

מדיניות המשטרה בפתחת תיק פרטי אירוע (תיק פלילי) או טיפול מותנה מושפעת מהגישה העונשית ומהגישה הטיפולית גם יחד ומוצאת ביטוי בהנחיות משטרת ישראל מ-1984. הנחיות אלה משקפות שיקולים שאינם משפטיים באופן מובהק, המתירים לחוקרי המשטרה להפעיל שיקול דעת סובייקטיבי בכל מקרה. ההנחיות מבחינות בין סטייה ראשונית למשנית. בשנת ב'1999 תוקנו ההנחיות, על רקע הפקת הלקחים מרצח נהג המונית, דרק רוט, בהרצלייה בידי נערים. מספרם של תיקי טיפול מותנה לכל עבריין הוגבל כדי למנוע מקטינים, שעליהם מוחל הליך טיפול מותנה, לתפוס את מערכת החוק כחלשה ולזכות בכך בחיזוק חברתי להתנהגותם העבריינית (חביב ואח', 1998).

הגישות הפיקוחיות והטיפוליות הנהוגות במשטרה ובקרב גופי פיקוח אחרים הושפעו מקבוצות לחץ חוץ-ממשליות (המועצה לשלום הילד, ארגון אב"י – ארגון

בין-לאומי לזכויות הילד) ותוך-ממשליות (במשרד הרווחה, במשרד החינוך ועוד), ועקב כך אומצו רוב סעיפיה של האמנה לזכויות הילד, 1989.

התלבטויות בפסיקה בישראל בין הגישה השיקומית ובין הגישה העונשית

כמו בארצות אחרות, גם בארץ יש גישות שונות בנוגע למדיניות כלפי קטינים עוברי חוק, ואלה מוצאות ביטוי גם בפסיקה המשפטית. ניכרת התלבטות בין גישה של הכרה בזכויות האדם של קטינים, כולל הזכות לשיקום, לבין שיקולים של הרתעה והבטחת ביטחון הציבור באמצעות חקיקה ואכיפה נוקשות וחמורות ביחס לקטינים עוברי חוק. בית המשפט, באמצעות פסקי דין שלו העוסקים בסוגיה זו, הוא שמאזן בין הגישות.

אומרת בנושא זה השופטת דורית בייניש בע"פ 4920/01 פלוני נ' מדינת ישראל (טרם פורסם, 18.10.2001):

יסודו של מודל הענישה בארץ הוא מודל מעורב, שבו חוברים יחד שיקולי הענישה השונים: הגמול, ההרתעה, השיקום והמניעה, ובכל מקרה ומקרה מוטלת על השופטים החובה לערוך את האיזון ביניהם.

בית המשפט מתווה כאן דרך ביניים בשילוב בין הגישה השיקומית לגישה העונשית. גישת אמצע זו באה לידי ביטוי גם בחקיקה: סעיף 24 לחוק הנוער, שעד"ט, מפרט את החלופות העומדות לרשות בית המשפט בשופטו קטין שביצע עברה. על פי סעיף זה השופט יכול להחליט על הרשעה (שבגינה תבוא גם ענישה), על דרכי טיפול בקטין או על פטור של הקטין מעונש כלשהו. לאמתו של דבר שופט הנוער מחליט אם להעדיף גישה עונשית ולמצות את הדין עם העבריין או לנקוט גישה רכה יותר, המעדיפה דרכי טיפול המפורטות בחוק בסעיף 26, שבו מוצגות בפני השופט דרכי הטיפול האפשריות העומדות לרשותו. מלבד ההגבלה בנוגע להטלת עונש מאסר על מי שטרם מלאו לו 14 (סעיף 25(ד) לחוק) מתיר החוק לשופט שיקול הדעת באשר לכל העונשים האפשריים על פי החוק, ואשר חלים גם על בגירים (שרון, 1986). עם זאת יש בו הקלות מסוימות, כמו היעדר עונשי מינימום לקטינים וכן אי-קיומו של עונש מוות.

להבחנה בענישה בין נאשם קטין לנאשם בגיר יש לדברי השופט ניל הנדל (ע"פ 5048/09 פלוני נ' מדינת ישראל [פורסם בנבו, 14.2.2010]) שלושה נימוקים עיקריים:

א. אחריות מופחתת – קטין אמנם אחראי למעשיו אך אחריותו קטנה מזו של בגיר. ההבדל יכול לנבוע מהתפתחויות פיזיולוגיות, מהיעדר ניסיון חיים או

- מהימצאותו של הקטין בנקודת התפתחות שונה מהבגיר.
- ב. השפעת העונש על הנענש – לעונש משמעות רבה יותר עבור קטין מבחינת החוויה הסובייקטיבית של הנענש.
- ג. שיקולי שיקום – ההנחה היא שקל יותר לשקם קטין מאשר בגיר, לכן יש להקל בעונשו כאשר ניתן לשקמו.

הנימוק הראשון מתמקד במידת האחריות לעברה, הנימוק השני מתמקד בנענשו עצמו ובתגובתו לעונש ואילו הנימוק השלישי צופה פני עתיד.

בפסקי דין של שופטים שונים ניתן למצוא ביטוי לשיקולים שונים ולעיתים אף סותרים באשר לתגובות הנכונות לעברות של קטינים. לדוגמה, להלן שתי התייחסויות מנוגדות לאפשרות של הטלת מאסר עולם על קטינים.

בע"פ 9937/01 חורב נ' מדינת ישראל (פ"ד נח 6), (2004) התקיים דיון ביחס שבין סעיף 25(ב) לחוק הנוער, שעד"ט, לבין סעיף 300(א) לחוק העונשין. הראשון קובע, בין השאר, שאין חובה להטיל על קטין מאסר עולם, ואילו השני מחייב מאסר עולם למי שגורם בכוונה תחילה למותו של אדם.

שלושה בני נוער רצחו בשנת 1996 את הנער אסף שטיירמן. יוזם הרצח ומבצעו העיקרי, רעי חורב, נדון למאסר עולם. בערעורו על העונש טען כי בית המשפט המחוזי חרג מסמכותו כאשר גזר עליו עונש של מאסר עולם. לטענתו, על פי סעיף 25(ב) לחוק הנוער, שעד"ט, אין חובה לגזור מאסר עולם על מי שהיה קטין בעת ביצוע עברת הרצח. כמו כן טען המערער כי הטלת מאסר עולם על קטין עומדת בניגוד לאמנה לזכויות הילד.

בית המשפט דחה את הערעור וקבע כי סעיף 25(ב) לחוק הנוער אינו משנה את סעיף 300(א) לחוק העונשין ואת סיווגו של עונש החובה הקבוע לצדו, אלא מעניק לבית המשפט סמכות שבשיקול דעת כשמדובר בקטין.

מנגד אומרת השופטת דליה דורנר, בע"פ 3118/94 אבו חסן נ' מדינת ישראל (פ"ד נג1 422, 1989): 'אף אם לבית המשפט נתונה הסמכות להטיל מאסר עולם על קטינים, הרי שדרושות נסיבות מיוחדות על מנת שבית המשפט יעשה שימוש בסמכות זו.'

השופטת דורנר מבססת את דעתה על שלושה טעמים: (א) גזירתו של מאסר עולם לקטין אינה עולה בקנה אחד עם תכליתו של חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול); (ב) היא פוגעת בזכותו של הקטין לכבוד; (ג) היא נוגדת את האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד.

שיקולים בדבר אורך תקופת המאסר, האמורים להנחות את בית המשפט כשמדובר בקטינים שהורשעו ברצח, פורטו על ידי המשנה לנשיא, מ' אלון בע"פ 1583/91 מדינת ישראל נ' פלונים (פ"ד מו5), (1994):

על בית המשפט להביא בחשבון את גילו של הקטין, את נסיבות ביצוע העבירה ואת הרקע לביצועה. המחוקק סבור, כי זדון רשעתו של קטין אינו כשל בניגד אשר מלאו לו 18 שנה. אם נסיבות ביצוע העבירה והרקע לביצועה מצביעים על כוונתו הזדונית של המבצע, ואם גילו סמוך לתום גיל ההתבגרות, אין להקל בעונשו בעבירת רצח.

גישת בתי המשפט לעברות מין של קטינים

עברות מין זוכות לתהודה תקשורתית וציבורית רבה יחסית, ובד בבד ניכרת בפסיקה מגמה של העדפת שיקולי ביטחון הציבור וענישה מחמירה. דוגמה לענישה מחמירה של בית המשפט ניתן לראות בפסק הדין בת"פ 267/98 מדינת ישראל נ' פלוני (טרם פורסם), שם נדונו שני קטינים, בני 13 וחצי ו-14 וחצי, ל-25 שנות מאסר לאחר שהורשעו באינוס וברצח של ילדה בת חמש. הסבר לנטייה מחמירה זו של בית המשפט ניתן למצוא לדוגמה בע"פ 4654/99 מדינת ישראל נ' גדבאן (טרם פורסם, 13.2.2000) מפי השופטת דורנר:

ככלל, בפשע של אינוס, מטרות הענישה בעלות המשקל המכריע הן הוקעה והרתעה, ואילו לשיקומם של הנאשמים יש לתת משקל משני. במקרים אלו גישת בית המשפט היא הרתעה והוקעת המעשים מן החברה, וזאת על פני שיקום הקטין.

בקביעה זו של השופטת דורנר בולט ההבדל בין גישתה לעברות רצח של קטינים (ראו לעיל בעניין אבו חסן) לבין עברות אינוס. בעברות רצח הטלת עונש של מאסר עולם פוגע, על פי תפיסתה, בזכויותיו של הקטין (על פי חוק הנוער, שעד"ט, על פי חוק כבוד האדם ועל פי אמנת זכויות הילד), ואילו בעברות אינוס מאבד הקטין מזכויות אלה ועשוי להישלח למאסר ממושך. בהתלבטות בין שיקולי טובת הקטין לבין שיקולי טובת החברה היא מכריעה חד-משמעית לטובתה של החברה. עיונים בפסקי דין נוספים מגלה שיש דעות שונות בקרב שופטים הן בבית המשפט המחוזי והן בעליון בנוגע ליחס שבין השיקולים המתחשבים בנסיבות חייו של הקטין ובסיכויים לשקמו ובין השיקולים המתייחסים להגנה על הציבור, לגמול על פשעים ולהרתעת עבריינים נוספים.

דבריה של שופטת בית המשפט העליון, דורית בייניש, בערעור על פסק דין של בית המשפט המחוזי (ע"פ 4920/01 לעיל) יכולים לשמש דוגמה לעמדה מאוזנת יותר בהתייחסות לקטינים שהורשעו בעברות אינוס.¹⁰ השופטת ביניש קובעת בפסק הדין:

10 בתיק זה, ת"פ 561/99, שני קטינים, בני 14 ו-15 הורשעו ב-9 במאי 2001 בבית המשפט המחוזי בירושלים על פי הודאתם בביצוע עברות של אינוס ומעשה מגונה בילדה בת שבע במשך שנה וחצי. הם נדונו ל-12 חודשי מאסר בפועל ול-12 חודשי מאסר על תנאי.

כשמדובר בעבריינין קטיין יש לתת משקל רב במיוחד בגדר נסיבותיו האישיות גם לגילו של העבריינין ולסיכויי שיקומו. בחוק הנוער הביע המחוקק עמדתו, ולפיה ענישת נוער עבריינין תכונן ככל הניתן לשיקומו של הקטיין על-מנת להחזירו לתפקוד נורמטיבי בחברה. על-כן הציב המחוקק בחוק הנוער דרכי טיפול שונות, שעומדות בפני בית-המשפט בבואו לגזור את העונש, ובהן אף האפשרות להימנע מהרשעתו של קטיין לאחר שנמצא, שביצע עבירה (סעיף 24 לחוק הנוער).

זאת ועוד, כאשר מדובר בנאשם שהוא קטיין, הכלל הוא שבית המשפט יבחן, בראש ובראשונה, את נסיבות הקטיין ואת האפשרות לשקמו (שרון, 1990). לדברי נשיא בית המשפט העליון, אהרון ברק, 'בחינת אפשרויות השיקום היא תחילת הדרך, אך לא סופה. בבחירה בין השיקום לבין ההרתעה או הגמול עלינו לבחון את האפשרות לשקם את הקטיין העברייני, אך איננו יכולים להתעלם משיקולי ענישה אחרים, ובהם ההרתעה או הגמול, הנלמדים, בין היתר, מחומרת העברה. במילים אחרות, שומה עלינו לבחון הן את העבריינין הקטיין והן את העברה שביצע' (ע"פ 2688/01). מעיון בפסיקה עולה מגמה חוזרת ונשנית של התייחסות שקולה לעברות של קטינים תוך התחשבות בגילם הצעיר, ביכולתם המוגבלת להבין לעומק את המשמעות השלילית של העברות שביצעו ובסיכויי שיקומם. בעברות קשות, כמו רצח ואונס, ניכרת התחשבות מיוחדת גם בצורך להגן על הציבור, ליצור אמון במערכת הצדק הפלילי, להרתיע מפני עבריינות נוספת ולגמול על התנהגות פלילית קשה. לא מקרה הוא שהנשיאים השני והשלישי של בית המשפט לנוער, השופט אהרון מלמד והשופט אברהם שיינפלד, היו עובדים סוציאליים לפני שהפכו לשופטים. השופט שיינפלד מציין:

לעניין העונש, העניק המחוקק לבית-המשפט לנוער שיקול דעת כמעט בלתי מוגבל ובקשת רחבה ביותר של אפשרויות תגובה. בעשותו שימוש בסמכות זו, רואה בית-משפט זה את ייעודו הראשי בשיקום הנערים המובאים בפניו בעזרת המערכת המשפטית, ומעדיף מטרה זו על ענישה לשמה. עם זאת, אין בית-המשפט מתעלם מהשיקול ההרתעתי, הנחוץ לשם הגנה על האינטרס הציבורי. אולם, האינטרס הציבורי ושיקולי השיקום אינם סותרים זה את זה, ובית-המשפט מציב לעצמו כמטרה איזון נאות בין השיקולים השונים, וזאת בהתחשב בנסיבותיו המיוחדות של כל מקרה (שיינפלד, 2010).

גישות ומודלים שונים להתמודדות עם עבריינות נוער

עד שנות השישים של המאה העשרים התבססה הגישה השלטת לטיפול בעבריינות בארצות הברית ובארצות נוספות על המודל הרפואי. מצדדיה ראו

בעבריינות, כולל עבריינות הנוער, מחלה חברתית שניתן לטפל בה ולשקם את הלוקים בה. על סמך גישה זו פותחו תכניות רבות לטיפול באסירים ולשיקומם (Palmer, 1975). משנות השבעים, בעקבות עלייה בהיקף העבריינות ולאחר פרסומם של מחקרים שהעידו על כישלון תכניות לשיקום, גברה הדרישה לשינוי ולמעבר למדיניות של 'גמול צודק' (von Hirsch, 1976), להתרחבות הענישה התגמולית ולהרחקה נרחבת של עבריינים לבתי סוהר (Zimring, 2001). הצורך בהגברת הביטחון והשמירה על שלום הציבור הביא לחקיקת חוקים חמורים ולהגברת הפיקוח על בני הנוער. דוגמה בולטת לכך היא החוקים נגד התנהגות אנטי-סוציאלית ואלימה של בני נוער שהתקבלו במדינות שונות, כמו ארצות הברית ואנגליה, שבהן הורחבו סמכויות המשטרה ומעורבותה בחיי נערים עבריינים ולא עבריינים (Gendrot, 2006). מגמה זו הייתה גם מנת חלקן גם של מדינות ליברליות וסוציאליות כצרפת והולנד (Beijerse & Swaaningen, 2006).

על פי מודל הצדק, הן בוגרים והן בני נוער אחראים להתנהגותם (Schneider, 1990; Murray, 1985). אם נער עבר עברות יש להענישו. לפי התפיסה הנאו-ליברלית הזו, לענישה מתאימה וודאית יש השפעה מרתיעה על הפרט ועל החברה והיא מצמצמת את העבריינות. ראוי לציין שמגמת ההחמרה בענישה הייתה גם פועל יוצא של פניקה מוסרית ביחס לעבריינות (Goode & Ben-Yehuda, 1994) ושל העלייה במודעות הציבורית למצוקותיהם של נפגעי עברות ובני משפחותיהם, שדרשו, בגיבוי כלי התקשורת, החמרה בענישה. דוגמה לתגובות ציבוריות בלתי מבוססות שהביאו להחמרת הענישה ניתן להביא מקנדה. למרות הירידה בשיעורי הפשיעה בקנדה בשנות התשעים, הרבתה התקשורת בתיאור אירועים אלימים וחמורים בתדירות גבוהה (Smandych, 2006). עובדה זו מסבירה את העלייה במספר הקטינים הכלואים במדינה זו משנות התשעים (Hogerveen, 2005).

בד בבד עם גישת מודל הצדק וההחמרה בחקיקה ובענישה הלכה והתפתחה בהדרגה תפיסה חלופית טיפולית-שיקומית, שלפיה מניעת פשיעה וכן הפסקתה מושגות באמצעות חינוך וטיפול טובים יותר מאשר באמצעות איום בעונש והענשה חמורה (Schneider, 1990; Braithwaite, 1989). לצד מעבר לפרקטיקות משקמות, כמו הצדק המאחה, גברה במדינות שונות המעורבות הקהילתית והשימוש בחלופות מאסר כדוגמת מבחן (probation), פיקוח בקהילה והסתייעות בבית משפט קהילתי (Goldson & Muncie, 2006; Put & Walgrave, 2006; Smandych, 2006).

במהלך העשור האחרון פותחו גם תכניות מניעה, טיפול ושיקום, שהתמקדו בהתמודדות עם גורמים ספציפיים לעבריינות בני נוער כמו הרחקה מחברים עבריינים, הקניית מיומנויות חינוך להורים ושיפור יחסי הורים-ילדים, קליטה

מחדש בבתי ספר, הקניית אוריינטציה עתידית ועוד. כמו כן פותחו תכניות משולבות שנועדו להתמודד עם כמה גורמים לעבריינות ביחד (תכנית MST באנגליה – Tighe et al., 2012).

שני המודלים המרכזיים להתמודדות עם נוער עובר חוק המשמשים בעשורים האחרונים את העוסקים בתחום הם: (1) 'מודל הצדק', הקשור לגישות התגמול, המניעה וההרתעה ודוגל בענישה אחידה על פי סוג העברה וחומרתה ללא התחשבות בנסיבות האישיות של הנאשם; (2) 'מודל הרווחה', הקשור לגישה של מניעת התיוג ולגישה הטיפולית שיקומית והדוגל בהתחשבות בנסיבות האישיות של הנאשם הקטין אשר הביאו אותו לביצוע העברה, זאת במטרה לשקמו ולמנוע את התפתחותו לעבריין מועד. בארצות הברית, שבה עושים שימוש בשני המודלים, נקבע סוג הטיפול לפי חומרת העברה: העוברים עברה קלה אינם מטופלים כלל דרך מערכת החוק, והעוברים עברה חמורה מטופלים באמצעות מערכת החוק על פי 'מודל הצדק' (חביב ואח', 1998).

דוגמאות למדיניות נוקשה כלפי בני נוער במדינות שונות בבריטניה התקינה ממשלת הלייבור בשנת 1999 תקנות אזהרות להתמודדות עם התנהגות אנטי-סוציאלית (Anti-Social Behavior Order). תקנות אלה, שהפכו ב-2003 לחוקים, נועדו למגוון של התנהגויות פוגעות בציבור כמו שכרות וסחר בסמים, גרימת רעש ואפילו דיבור גס ומעליב. מבקרים רבים יצאו נגד חקיקה זו בשל הגדרתה הרחבה וטענו נגד אופי ההליך המזורז ונגד משך המעצר הממושך (בגין מעשים שבעבר לא הוגדרו כעברות). לדברי המבקרים, אין כאן אלא הפללת אדם בגין גורלו המר – עוני, שוטטות או 'חטאי נעורים' – תוך שימת לב לתוצאות ולא לסיבות שהביאו אותו לביצוע עברות אלה (O'Neil, 2004). נתונים סטטיסטיים מצביעים על כך ש-74% מהנאשמים בהתנהגות אנטי-סוציאלית באנגליה בשנים 1999-2002 היו קטינים מתחת לגיל 21. אנגליה נחשבת למובילה במערב אירופה במספר העבריינים הקטינים הכלואים (2,750 בשנת 2004) – פי ארבעה מצרפת, פי 16 מנורבגיה, פינלנד ושבדיה ופי 12 מהולנד. תמונת מצב זו מסבירה את המועדות הגבוהה בקרב עבריינים קטינים באנגליה (כ-90%), זאת לצד ניסיונות אבדניים רבים בשל תנאי הכלא הקשים (Goldson & Muncie, 2006).

באוסטרליה עוררה חקיקה במדינת ניו סאות' ויילס (New South Wales) מחלוקת סוערת, ו'חוק הילדים', 1994 שונה ל'חוק עבריינות הנוער', 1999. החוק דרש הרחקה של עבריינים צעירים מתחת לגיל 16 ממקומות ציבוריים. זהו תיקון לחוק ביטחון הציבור, אשר אפשר הרחקה של כנופיות נוער והגשת כתבי אישום נגד צעירים רק על סמך תחושה של צד שלישי שהוא מאוים או עלול להיות מאוים במקום ציבורי.

חקיקה זו נתפסה כסותרת את רוח האמנה לזכויות הילד. ההתנגדות הסתמכה על סעיף 15 באמנה, המאפשר חופש התאגדות לקטינים. למרות זאת, בעקבות החשש להתגברות האלימות, הורחבו סמכויות חיפוש ותשאול קטינים על ידי המשטרה, זאת דווקא בחברה שחרתה על דגלה את קדושת הזכות לפרטיות (Anderson, 1999).

ארצות הברית היא היחידה מבין המדינות החברות באו"ם שלא אשררה את האמנה לזכויות הילד. בשל כך ניכר הבדל בין המדינות השונות בה בהתייחסות לנוער עובר חוק. העדפת הגישה העונשית במדינות כגון ניו מקסיקו ודקוטה הביאה למדיניות דיפרנציאלית, המחלקת את הנוער העברייני לשלוש קטגוריות: נוער עברייני, נוער המבצע עברות מדי פעם ונוער הנשפט כבוגר. מדיניות זו נועדה להקל את מלאכת הטיפול בעברות שונות של בני נוער. לעומת זאת, מדינות כקונטיקט, אלבמה ופלורידה מעדיפות את הגישה השיקומית-טיפולית, ונוספו בהן חלופות מאסר (Krisberg & Hawkins, 1995).

בארבעים השנים האחרונות התנהל בארצות הברית ויכוח מתמשך בין הדוגלים במדיניות ה'יד הקשה', בענישה, בעיקר בעברות חמורות של בני נוער, לבין הדוגלים במדיניות ה'יד הרכה', המעדיפה דרכי טיפול ושיקום מענישה. הדוגלים בגישה העונשית סבורים שיש להגן על החברה מפני פושעים קטינים שרוצחים, שודדים ואונסים, גם אם המשמעות היא מאסרם לתקופות הארוכות ביותר הקבועות בחוק. על פי גישה זו, ההרתעה או הגמול מצדיקים את הענישה, ואין הבדל אם העברייני קטין או בגיר.

מצדדי הגישה השיקומית רואים את המתבגר כאדם שעיצובו טרם הסתיים, המצוי בשלב מעבר מילדות לבגרות (אריקסון, 1988) וזקוק להכוונה. הם מאמינים כי בסופו של התהליך, בטווח הארוך, קיים סיכוי שקטין שביצע עברות יהיה אזרח מועיל לחברה (Tompson, 2003).

הדין הפדרלי קובע שקטין הוא מי שטרם מלאו לו 18 שנה ביום ביצוע העברה או מי שההליכים הפליליים בעניינו טרם הסתיימו והוא מתחת לגיל 21. ראוי לציין שבארצות הברית הסמכות לשיפוט קטינים, כמו גם בגירים, נתונה בידי המדינות. כל המדינות מאפשרות שיפוט קטין בבית משפט רגיל, אך יש הבדל בין מדינה למדינה בנוגע לגיל המינימום ולחומרת העונש על העברה שביצע הקטין.

על פי החוק הפדרלי קטין שיישפט כבגיר ישהה במחיצת בגירים, עם כל המשתמע מכך (Griffin et al., 2000). עם זאת, כדי למנוע מנערים עבריינים תהליך של חבורות עם עבריינים בגירים, ובגלל החשש מפני פגיעה בצעירים על ידי בגירים, מעדיפה מערכת בתי המשפט מדיניות של כליאת קטינים בנפרד מבגירים. מדיניות זו אינה באה לידי ביטוי בחוק. המשמעות היא שגם ארצות הברית, המעדיפה כמוצאה את הגישה העונשית, נוהגת הלכה למעשה גם הגישה השיקומית, וההחמרה היא בעיקר ביחס לנערים המועדים, שכלפיהם ננקטת

מדיניות היד הקשה. כ-20% מבני הנוער בארצות הברית נשפטים בבתי משפט לבגירים (Redding, 2003; Merlo & Benekos, 2010).

מדינת ניו יורק הייתה המדינה הראשונה בארצות הברית שקבעה בחוק גיל מינימום לעמידת קטין בפני בית דין לבגירים. במדינה זו היו שינויים רבים בחקיקה ביחס לקטינים עוברי חוק, וזאת כתוצאה של הלכי רוח ציבוריים ושיפוטיים משתנים.

בשנת 1987, תקופה שבה החוק האמריקני לא התיר לבתי המשפט להטיל עונש מאסר בן יותר מחמש שנים על צעירים מתחת לגיל 21, גאתה פשיעת הנוער בניו יורק. באווירה סוערת זו התקיים משפטו של הנער וילי בוסקט (בן 15), שנאשם ברצח של שני נוסעי הרכבת התחתית בעיר. הרוחות געשו בשל מגבלת חמש השנים שחלה כאמור על בית המשפט לנוער. אירוע זה ואירועים דומים העלו את רמת החרדה של הציבור והזעם על קטינים חסרי רסן, והביאו ללחץ ציבורי להחמרת הענישה של נוער עברייני.

בהשפעת לחץ זה החליטו המחוקקים להעדיף את הגישה המענישה מהגישה הטיפולית-שיקומית. הם סברו שהשינוי יביא להרתעה רבה יותר בקרב עברייני הנוער. עיקר השינוי היה בכך שילדים מעל גיל 13 המעורבים בעברת רצח יישפטו בבית משפט למבוגרים, וכמוהם גם קטינים מעל גיל 14 המעורבים בפשע חמור. שינוי זה הביא לכרסום ממשי במעמדו של בית המשפט לנוער, המעדיף כאמור את הגישה הטיפולית-שיקומית (Alison, 2000).

הדוגמה של מדינת ניו יורק משקפת מגמה בולטת הנהוגה במרבית המדינות בארצות הברית, המעדיפות את הגישה העונשית והמחמירה (Tompson, 2003). בד בבד עמה ניכרת מגמה שונה – מגמה שיקומית הולכת ומתרחבת, המתבססת על פעילות של בתי משפט שיקומיים לסוגים שונים של בני נוער. בתי משפט כאלה מצויים בכל מדינות ארצות הברית, ועשרות אלפי בני נוער עוברי חוק זוכים בהם לשיפוט במגמה שיקומית (Filler & Smith, 2006).

סיכום

במרכז המאמר נמצאת סוגיית הענישה והטיפול בנוער עובר חוק בישראל בהשוואה למדינות אחרות בעולם, בהדגשת השינויים שחלו במהלך השנים בגישות התאורטיות והמעשיות כמו גם בחקיקה ובשיקולי הענישה של שופטי הנוער.

בישראל, כמו במדינות רבות אחרות, ניכרת התלבטות מתמשכת בין תפיסות מקלות, המצדדות בהתחשבות בנסיבות חיים קשות של קטינים המבצעים עברות ובסיכוייהם להשתקם, לבין תפיסות מחמירות יותר, התומכות בענישה הרתעתית,

מניעתית או תגמולית של קטינים כדי להגן על הציבור מפניהם. למרות ההתלבטות הזו הוקנו לקטינים בישראל במהלך העשורים האחרונים זכויות והגנות נוספות על אלו שהיו להם בעבר במסגרת החקיקה, במסגרות הפיקוח, הטיפול והמניעה ובמסגרת הפסיקה המשפטית והענישה. בד בבד עם החקיקה החדשה בישראל ניכרת בבתי משפט לנוער בישראל העדפה לגישה השיקומית, הרגישה לנסיבות חייו של הקטין ולאישיותו. אשר לעברות מין קשות, ניכרת בפסיקה התחשבות רבה יותר בצורך להגן על הציבור מפני העבריינות הכרוכה בהן. יש הבדלים בין מדינות שונות בעולם בנוגע לדרכי ההתמודדות החברתית והשלטונית עם עבריינות קטינים, וזאת בשל הבדלי השקפות בדבר מדיניות התגובה הנכונה והיעילה לעבריינותם של קטינים.

מקורות

- אנקר, א', (2007). עיקרים במשפט הפלילי העברי. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
 אריקסון, א"ה (1988). ילדות וחברה. תל אביב: ספרית הפועלים.
 בן ברוך, ס', (2009). הזדמנות שנייה. ביטאון משטרת ישראל, גיליון 231. נדלה
<http://www.police.gov.il> מ
 בר-יוסף, ר', (2000). ילדות בסביבה החברתית המשתנה של סוף האלף השני.
 מגמות, מ (3), 365-381.
 חביב, ג', בן רבי, ד', ברנע, נ', וגוסלין, ל', (1998). הטיפול המשטרתי בקטינים ובני
 נוער: מחקרי הערכה, מיפוי פעולות המשטרה עם גורמים חיצוניים. ירושלים:
 האוניברסיטה העברית.
 מורג, ת', ואלבשן, י', (1996). החוק והילד: קובץ חקיקה. תל אביב: הגיגים.
 שוהם, ג', אדד, מ', ורהב, ג', (2004). קרימינולוגיה. תל אביב: שוקן.
 שחר, ש', (1990). ילדות בימי הביניים. תל אביב: דביר.
 שרון, א', (1986). חוקי הנוער בישראל ובמצרים, הפרקליט, ל"ז, 246, 262-263.
 שרון, א', (1990). נוער בפלילים: שפיטה, דרכי טיפול וענישה. תל אביב: תמר.
- Alison, M.G. (2000), Searching for a solution: The future of New York juvenile offender law. *Journal of Human Rights*, 16, 635-667.
- Anderson, T., Campbell, D., & Turner, S. (1999). *Youth street rights: A policy and legislation review*. Sidney: University of Technology.
- Beijerse, J., & Swaaningen, R. (2006). The Netherlands: Panal welfarism and risk management. In J. Muncie & B. Goldson (Eds.), *Comparative*

- youth justice* (pp. 65-78). London: Sage.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cauffman, E. & Steinberg, L. (2000). Maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less culpable than adults, *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 741-760.
- Filler, M.F. & Smith, A.E. (2006). The new rehabilitation. *Iowa Law Review*, 91, 951-990.
- Gendrot, S. (2006). France: The politicization of youth justice. In J. Muncie & B. Goldson (Eds.), *Comparative youth justice* (pp. 48-64). London: Sage.
- Goldson, B., & Muncie, J. (2006). Rethinking youth justice: Comparative analysis, international human rights and research evidence. *Youth Justice*, 6(2), 91-106.
- Goode, E. & Ben-Yehuda, N. (1994). Moral panics: Culture, politics, and social construction. *Annual Review of Sociology*, 20, 149-171.
- Hogerveen, B.R. (2005). 'If we are tough on crime, if we punish crime, then people get the message': Constructing and governing the punishable young offender in Canada during the late 1990s. *Punishment & Society*, 7(1), 73-89.
- Krisberg, B., & Hawkins, D. (1995). *Guide for implementing the comprehensive strategy for serious, violent and chronic juvenile offenders*. Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Merlo, A.A., & Benekos, P.J. (2010). Is punitive juvenile justice policy declining in the United States? A critique of emergent initiatives. *Youth Justice*, 10(1), 3-24.
- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence – Limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- Murray, J.M. (1985). The development of contemporary justice and correctional policy. In A. Borrowski & J.M. Murray (Eds.), *Juvenile delinquency in Australia*. Sydney: Methuen.
- O'Neill, B. (2004). Antisocial behavior orders: Use your mop quietly. *New Statesman*, 133(4705), 16.
- Palmer, T. (1975). Martinson revisited. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 133-152.

- Griffin, P., Torbet, P.M., & Szymanski, L.A. (2000). *Trying Juveniles as Adults in criminal court: An Analysis of State Transfer Provisions*. Washington DC: OJJDP Report.
- Put, J., & Walgrave, L. (2006). Belgium: From protection towards accountability? In J. Muncie & B. Goldson (Eds.), *Comparative youth justice* (pp. 111-126). London: Sage.
- Redding, R.E. (2003). The effects of adjudicating and sentencing juveniles as adults: Research and policy implications. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 1(2), 128-155.
- Schneider, A.L. (1990). *Deterrence and juvenile crime: Results from a national police experiment*. New York: Springer.
- Smandych, R. (2006). Canada: Re-penalization and young offenders' rights. In J. Muncie & B. Goldson (Eds.), *Comparative youth justice* (pp. 19-33). London: Sage.
- Steinberg, L. & Scott, E.S. (2003). Less guilty by reason of adolescence: Developmental immaturity, diminished responsibility and the juvenile death penalty. *American Psychologist*, 58(12), 1009-1018.
- Tighe, A., Pistrang, N., Casdagli, L., Baruch, G. & Butler, S. (2012). Multisystemic therapy for young offenders: Families' experiences of therapeutic processes and outcomes. *Journal of Family Psychology*, 26(2), 187-197
- Tompson, K.T. (2003). Symposium: Children, crime and consequences: Juvenile justice in America: States of mind/States of development. *Stanford Law and Policy Review*, 14, 143-174.
- Von Hirsch, A. (1976). *Doing justice: The choice of punishment*. New York: Hill & Wang.
- Zimring, F. (2001). Imprisonment rates and the new politics of criminal punishment. *Punishment & Society*, 3, 161-166.